

Åtgärdsprogram mot islamofobi

Förord

Rasismen har ingen plats i vårt samhälle. Det skriver de flesta under på. Men alltjämt vittnar människor om att de utsätts för diskriminering, hot eller våld på grund av sitt utseende eller ursprung.

Rasismen tar sig olika uttryck och olika former. För vissa riktas den mot deras hudfärg. För andra är det deras namn, kulturella eller religiösa uttryck – en kolt, en kippa eller en slöja.

I grund och botten handlar det om samma sak. Att människor döms på grund av utseende och ursprung. Det splittrar vårt samhälle.

Sverige har i dag flera utmaningar. Den omfattande segregationen är en av de främsta av dessa utmaningar.

När människor utsätts för rasism och diskriminering ökar klyftorna, polariseringen och segregationen. Människor stängs ute från de möjligheter som ska vara tillgängliga för alla. Barn och unga som får utstå rasism, mobbning och diskriminering under sin uppväxt drabbas inte bara under barndomen, utan för resten av livet.

Detta är oacceptabelt. Jämlikheten måste öka. Segregationen ska brytas. Rasismen ska bekämpas.

De åtgärdsprogram som nu presenteras realiserar det löfte som regeringen gav vid Malmö internationella forum för hägkomst av Förintelsen och bekämpande av antisemitism hösten 2021. Då åtog sig regeringen att ta fram åtgärdsprogram mot afrofobi, antisemitism, antiziganism, islamofobi och rasism mot samer.

Vi ska bygga ett samhälle där alla kan leva sina liv fullt ut. Där ingen lämnas bakom, utsätts för rasism eller diskrimineras. Dessa program kommer vara viktiga steg mot att nå det målet.

Jeanette Gustafsdotter, kulturminister

Johan Danielsson, bostadsminister och biträdande arbetsmarknadsminister

Åtgärdsprogram mot islamofobi

Rasism har ingen plats i vårt samhälle. Rasism leder till diskriminering, ojämlikhet, segregation och till att människor riskerar att hamna utanför samhällsgemenskapen. De senaste åren har många insatser genomförts för att förebygga och motverka rasism, bl.a. inom ramen för den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott, som beslutades 2016. Planen är regeringens verktyg för att förebygga och motverka rasism och polarisering i samhället. I planen adresseras rasism i stort såväl som olika former av rasism, nämligen afrofobi, antisemitism, antiziganism, islamofobi och rasism mot samer.

Hösten 2021 inleddes arbetet med särskilda åtgärdsprogram mot olika former av rasism som ett av flera åtaganden av Sverige i samband med Remember – ReAct, Malmö internationella forum för hågkomst av Förintelsen och bekämpande av antisemitism.

Åtgärdsprogrammen syftar till att komplettera den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott och innehåller såväl åtgärder som syftar till att synliggöra och motverka respektive form av rasism som åtgärder som syftar till att generellt motverka rasism. Åtgärdsprogrammen utgår från fyra av de strategiska områden som anges i planen; Mer kunskap, utbildning och forskning, Förstärkt förebyggande arbete på nätet, Ett mer aktivt rättsväsende och Civila samhället: ökat stöd och fördjupad dialog. Arbetet kommer att följas upp inom planens nuvarande strukturer i enlighet med planens femte strategiska område, Förbättrad samordning och uppföljning.

Åtgärdsprogrammen har tagits fram med utgångspunkt i dialoger med företrädare för det civila samhället, rapporter om förekomsten av rasism och hatbrott i Sverige och rekommendationer från regionala och internationella människorättsorgan. De innebär även en höjd ambitionsnivå i arbetet mot olika former av rasism som ligger i linje med EU:s handlingsplan mot rasism 2022–2025.

Åtgärdsprogrammet mot islamofobi innehåller åtgärder för perioden 2022–2024. En heltäckande bild av regeringens arbete på området ryms inte inom ramen för åtgärdsprogrammet. Däremot utgör det tillsammans med den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott en gemensam grund för regeringens fortsatta arbete mot islamofobi.

Begreppen rasism och islamofobi

Begreppen rasism och islamofobi är föremål för ständig utveckling och diskussion. Regeringen utgår i åtgärdsprogrammet från de definitioner som anges i den nationella planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Med rasism avser regeringen uppfattningar om att människor på grund av föreställningar om ras, nationellt, kulturellt eller etniskt ursprung, religion, hudfärg eller annat liknande förhållande är väsensskilda från varandra och att de därmed kan eller bör behandlas på olika sätt. I planen används även

begreppet strukturell rasism i betydelsen att rasistiska handlingar inte alltid baseras på en individs politiska övertygelse utan kan ske omedvetet. Begreppet islamofobi används i betydelsen ideologier, uppfattningar eller värderingar som ger uttryck för fientlighet mot muslimer.

Strategiskt område Mer kunskap, utbildning och forskning – behov och åtgärder

Kunskapshöjande insatser är centralt i arbetet mot islamofobi. Det har betonats i dialoger med organisationer som företräder muslimer som bl.a. berättar om hur en okunskap om islam, muslimer och islamofobi medför att muslimer, även som grupp, förknippas med t.ex. våldsbejakande extremism och hederskultur.

Av Brottsförebyggande rådets (Brå) rapport ”Islamofobiska hatbrott” (2021:3) framgår att muslimer upplever att de har fått sämre hjälp från myndigheter eller hälso- och sjukvården jämfört med andra. I rapporten ”Likvärdigt bemötande i myndigheter” (Kontigo 2019) beskrivs upplevelser av hur muslimer bemöts fördomsfullt genom att inte antas kunna prata svenska eller misstänkliggörs vid kontakter med myndigheter.

Forum för levande historia har en central roll i arbetet med att öka kunskapen om islamofobi i samhället. Myndigheten genomför en stor utbildningsinsats om olika former av rasism i historien och i dag. En viktig del i det arbetet handlar om att erbjuda utbildningar riktade till skolpersonal och andra offentligtanställda med fokus på att kvalitetssäkra offentliga verksamheters bemötande av allmänheten genom arbete mot rasism.

Muslimer riskerar att utsättas för diskriminering i arbetslivet. Det framgår av flera studier där möjligheterna till att som arbetssökande bli kallad till intervju av en arbetsgivare har granskats. Av en redovisning från Diskrimineringsombudsmannen (2022) framgår att en stor del av de anmälningar som har samband med religion eller annan trosuppfattning rör diskriminering av muslimer inom arbetslivet. Bland annat beskrivs trakasserier från kollegor som har samband med att arbetstagaren bär slöja.

Ökad kunskap om diskriminering som har samband med religion

- Diskrimineringsombudsmannen ska öka kunskapen om förekomsten av diskriminering som har samband med religion eller annan trosuppfattning och hur den samspelar med diskriminering som har samband med etnisk tillhörighet. I uppdraget ingår bl.a. att ta fram ett kunskapsunderlag om vilka utmaningar och hinder som människor möter när de utövar sin religion respektive är synliga i sin religion, t.ex. genom klädsel. Inom ramen för uppdraget ska diskriminering av bl.a. muslimer särskilt belysas.

Diskriminering som har samband med flera diskrimineringsgrunder

- Diskrimineringsombudsmannen ska utifrån anmälningar om diskriminering fördjupa kunskapen om diskriminering som har samband med flera diskrimineringsgrunder och belysa frågor som har att göra med intersektionalitet, dvs. hur olika maktordningar och diskrimineringsgrunder påverkar och ibland förstärker varandra.

Utveckla och sprida ett metodstöd för arbete mot rasism

- Forum för levande historia ska under 2022–2024 utveckla och sprida ett metodmaterial om arbete mot rasism för att kvalitetssäkra offentliga verksamheters bemötande av allmänheten. Myndigheten ska även erbjuda möjligheter till kunskaps- och erfarenhetsutbyte för dessa målgrupper för att ge ett långsiktigt och effektivt stöd i arbetet med att motverka rasism och liknande former av fientlighet i offentlig verksamhet.

Ta fram, utveckla och sprida kunskapsstöd för att motverka rasism i vården

- Socialstyrelsen ska ta fram, utveckla och sprida kunskapsstöd för att motverka förekomsten av rasism och främja allas lika rättigheter och möjligheter inom hälso- och sjukvården och bidra till en jämlik vård. Kunskapsstödet ska spridas till de som arbetar inom hälso- och sjukvården för att ge stöd i deras bemötande av patienter och närstående. Kunskapsstödet ska vara målgruppsanpassat och utformas så att det kan omsättas och förankras i hälso- och sjukvårdspersonalens vardagliga arbete.

Arbetsrelaterad stress bland vissa utsatta grupper

- Myndigheten för arbetsmiljökunskap ska inhämta och sammanställa kunskap om samband mellan vissa gruppers utsatthet och arbetsrelaterad stress. Ett särskilt fokus ska vara kunskap om arbetsmiljö och vilken betydelse utsatthet till följd av etnisk tillhörighet, hudfärg och religion eller annan trosuppfattning kan ha för individens hälsa. Kunskapssammanställningen ska spridas så att den kan utgöra ett stöd för arbetsgivare, skyddsombud och andra förtroendevalda på arbetsplatser.

Fortsatta medel för nationellt forskningsprogram om rasism

- Vetenskapsrådet ska i samråd med Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd (Forte) fortsätta utlysa medel för ett nationellt forskningsprogram om rasism som omfattar 20 miljoner kronor per år.

Barns och ungas utsatthet för islamofobi

Av Barnombudsmannens rapport ”Om barns och ungas utsatthet för rasism” (2021) framgår att barn upplever att rasistiska uttryck har normaliserats och att rasism är en del av deras vardag, särskilt i skolan och på nätet. Rapporten bygger på intervjuer med barn som är utsatta för rasism och barn som inte själva utsatts men som upplevt rasism i olika sammanhang.

En studie om barns erfarenhet av utsatthet för rasism från Rädda barnen (2021) visar att muslimskt troende barn är särskilt utsatta för diskriminering och trakasserier och dessutom ofta utsatta på flera grunder. En sammanställning av anmälningar om diskriminering från DO (2022) visar att muslimska elever upplever trakasserier från såväl andra elever som från lärare. Återkommande i anmälningarna är att muslimska flickor beskriver hur de utsätts för trakasserier som tar sikte på att de bär slöja.

Företrädare för muslimska organisationer har i dialoger bekräftat bilden av barns och ungas utsatthet i skolan. Vid en särskild dialog med organisationer som företräder barn och unga

lyftes det fram att barn och unga ofta inte vet vart de ska vända sig för att utkräva och få sina rättigheter tillgodosedda.

Genom skolan utbildas barn och unga om grundläggande demokratiska värden och mänskliga rättigheter. En revidering av läroplanen som börjar gälla hösten 2022 synliggör begreppet rasism samt anger att rasism ska förebyggas och bemötas med kunskap och aktiva insatser. Det är viktigt att det finns verktyg för att öka kunskapen om islamofobi och andra former av rasism i hela skolan och att de insatser som görs möter lärares och elevers behov på bästa sätt. I det arbetet är både Forum för levande historier och Skolverkets arbete centralt.

Fortbildningsmaterial om islamofobi riktat till lärare

- Forum för levande historia ska under 2022–2024 ta fram ett stödmaterial om islamofobi riktat till lärare och genomföra fortbildningsinsatser som en del i ett förstärkt arbete med kunskapshöjande insatser om olika former av rasism.

Ökad kunskap hos barn om rasism och rättigheter

- Barnombudsmannen ska genomföra kunskapshöjande insatser om rasism utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter för att stärka barns och ungas förmåga att själva ta tillvara sina rättigheter. I uppdraget ingår att vidareutveckla webbplatsen Mina Rättigheter.

Ökad kunskap om vart elever och vårdnadshavare kan vända sig när någon blivit utsatt för diskriminering eller kränkande behandling

- Diskrimineringsombudsmannen ska, i samverkan med Barn- och elevombudet vid Statens skolinspektion, genomföra särskilda informationsinsatser om vart barn, elever och vårdnadshavare kan vända sig när någon blivit utsatt för diskriminering eller kränkande behandling i skolan.

Stöd- och informationsmaterial om att samtala med barn om rasism

- Myndigheten för familjerätt och föräldraskapsstöd ska se över, inhämta och sammanställa kunskap i stöd- och informationsmaterial om hur vuxna kan prata med barn och unga om rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott. Kunskapssammanställningen ska spridas så att den kommer till användning i praktiken och kan utgöra ett stöd för främst vårdnadshavare, men även för personal i myndigheter, kommuner och regioner.

Demokratistärkande insatser för att motverka rasism i skolan

- Statens skolverk ska under 2022 och 2023 tillsammans med Forum för levande historia utveckla ett verktyg för ett systematiskt arbete med demokratistärkande insatser i bland annat skolväsendet för att motverka olika former av rasism, däribland islamofobi.

Strategiskt område Förstärkt förebyggande arbete på nätet – behov och åtgärder

Enligt Barnombudsmannen är internet en av de vanligaste arenorna där barn utsätts för eller upplever rasism. Enligt rapporten ”Utsatt på internet” (Statens medieråd, 2020) visar forskningen att det finns en tendens att vissa grupper löper större risk för att bli utsatta för nätmobbning än andra, t.ex. unga med en annan etnicitet än majoriteten där man bor.

Av Europarådets kommission mot rasism och intolerans (ECRI) Allmänna policyrekommendation nr 5 om att förebygga och bekämpa anti-muslimsk rasism och diskriminering framgår att hat särskilt riktat mot muslimer har ökat på nätet de senaste åren. I Brottsförebyggande rådets (Brå) rapport ”Islamofobiska hatbrott” (2021:3) framhålls ett förstärkt förebyggande arbete på nätet som särskilt viktigt i arbetet med att motverka islamofobiska hatbrott.

Statens medieråd och organisationer i civilsamhället har bidragit med kunskap och pedagogiska material för att öka medvetenheten om hur text, bilder och symboler på nätet kan befästa rasistiska idéer. Ytterligare kartläggningar och analyser behöver tas fram för att kunna göra verktyg och insatser för att förebygga islamofobi och andra former av rasism mer träffsäkra.

Kartläggning av våldsbejakande extremism och rasism i digitala miljöer

- Totalförsvarets forskningsinstitut ska kartlägga förekomsten av olika former av rasism i digitala miljöer. I uppdraget ingår att mäta förekomsten av rasism och analysera hur den tar sig uttryck i olika digitala miljöer med anknytning till Sverige. Myndigheten ska särskilt granska förekomsten av bland annat islamofobi.
- Totalförsvarets forskningsinstitut ska fr.o.m. 2022 permanent genomföra kartläggning och analys av våldsbejakande extremism och rasism i svenska digitala miljöer.

Metoder för att motverka rasism på nätet

- Statens medieråd ska ta fram metoder för att motverka rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott på nätet bland barn och unga. Myndigheten ska identifiera metoder som kan motverka förekomsten av sådana uttryck på nätet, bland annat utifrån de olika roller som barn och unga kan ha i nätmobbningssituationer. I uppdraget ingår även att sprida metoder som visat sig fungera.

Strategiskt område Ett mer aktivt rättsväsende – behov och åtgärder

Brås rapport om islamofobiska hatbrott (2021:3) visar bl.a. att islamofobiska hatbrott tar sig många olika uttryck och inte är avgränsade till någon särskild plats, tid eller person, men att synlighet i form av religiös klädsel bidrar till att exempelvis kvinnor som bär slöja kan uppleva islamofobi som en del av vardagen. Rapporten visar även att särskilt större och synliga moskéer utsätts för hot och angrepp. I Brås intervjuer med företrädare för muslimska församlingar framkommer att många av dessa händelser inte polisanmäls och att de som utsatts ofta upplevde känslor av utanförskap och orättvisa.

FN:s kommitté för avskaffande av rasdiskriminering har rekommenderat Sverige att vidta omedelbara åtgärder och förbättra redan genomförda åtgärder för att skydda muslimska etnisk-religiösa minoritetsgrupper från våld, rasistiska hatbrott och rasistisk hatpropaganda.

Det finns behov av insatser för att skapa förutsättningar för att fortsatt utveckla arbetet mot islamofobiska hatbrott. Polismyndigheten och Åklagarmyndigheten har de senaste åren höjt ambitionsnivån avseende hatbrott och andra brott som hotar demokratin. En målbild som Polismyndigheten har formulerat i en delredovisning för sitt arbete är att alla hatbrott ska utredas av en särskild resurs med fördjupad kunskap om området och att det för medborgarna ska kännas meningsfullt att anmäla brott och kontakta polisen oavsett utgång i det enskilda ärendet (Polismyndigheten 2022).

Nuvarande förbud mot diskriminering är för vissa verksamheter begränsat till anställdas bemötande av allmänheten. Utredningen om vissa frågor i diskrimineringslagen har i sitt slutbetänkande ”Ett utökat skydd mot diskriminering” (SOU 2021:94) bl.a. lämnat förslag om ett utökat förbud för viss offentlig verksamhet såsom rättsvårdande myndigheter. Utredningen föreslår att bestämmelsen ändras så att även t.ex. myndighetsutövning i förhållande till enskilda och beslut omfattas. Förslagen har remitterats.

Utvecklat och förbättrat arbete mot hatbrott

- Polismyndigheten ska under 2022 och 2023 fortsatt utveckla och förbättra arbetet för att bekämpa hatbrott och andra brott som hotar demokratin. Polismyndigheten ska bland annat genomföra kompetenshöjande insatser inom myndigheten samt redovisa resultat av det arbete som bedrivs för att förstärka den brottsutredande förmågan och uppleringen av dessa brott. Inom ramen för uppdraget ska Polismyndigheten samverka med andra myndigheter och organisationer.

Informationsmaterial till utsatta

- Brottsoffermyndigheten ska ta fram informationsmaterial till de som riskerar att utsättas eller har utsatts för hatbrott med islamofobiska motiv.

Strategiskt område Civila samhället: ökat stöd och fördjupad dialog – behov och åtgärder

Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor har sedan år 2008 fördelat medel för att stödja verksamheter som motverkar eller förebygger rasism eller liknande former av intolerans.

Inom det civila samhället finns organisationer vars verksamhet är särskilt utsatt för påverkan av rädsla för hot, våld eller trakasserier som har samband med t.ex. etniskt ursprung. Genom stöd för säkerhetshöjande åtgärder till utsatta grupper kan deras möjligheter att bedriva verksamhet fortgå i det civila samhället. Därutöver genomför Myndigheten för stöd till trossamfund insatser för att höja kunskapen om säkerhet för moskéer och muslimska församlingar bl.a. genom att ta fram utbildningsmaterial och med utbildningar på lokal och

regional nivå. En del i myndighetens arbete handlar också om att verka för att relationerna mellan muslimska församlingar, muslimska organisationer, kommuner, länsstyrelser och andra berörda myndigheter stärks.

Inom arbetet med planen mot rasism, liknande former av fientlighet och hatbrott och åtgärdsprogrammet mot islamofobi har särskilda dialoger anordnats med bl.a. organisationer som företräder muslimer och andra organisationer som motverkar islamofobi.

Organisationerna har särskilt betonat vikten av dialog med regeringen och andra myndigheter i arbetet mot islamofobi och i stort.

Stöd till civilsamhällets arbete mot olika former av rasism

- Myndigheten för ungdoms- och civilsamhällesfrågor ska fördela drygt 14 miljoner kronor under 2022 till verksamheter som motverkar eller förebygger rasism eller liknande former av intolerans.

Statsbidrag för säkerhetshöjande åtgärder

- Statsbidraget för säkerhetshöjande åtgärder har höjts. För 2022 utgör beloppet 44 miljoner kronor. Bidraget kan sökas hos Kammarkollegiet av trossamfund, ideella föreningar och stiftelser som känner rädsla för våld, hot eller trakasserier kopplat till föreningens verksamhetslokal.

Ökad kunskap om säkerhet samt aktörers utsatthet för islamofobi och hatbrott

- Myndigheten för stöd till trossamfund ska fortsatt öka kunskapen om säkerhet för moskéer och muslimska församlingar och om utsattheten för islamofobi och hatbrott på lokal, regional och nationell nivå i relation till dessa verksamheter.

Dialog med civila samhället

- Regeringen avser att fortsätta dialogen med muslimska organisationer genom kontinuerliga möten om islamofobi och arbetet inom ramen för åtgärdsprogrammet.